

Vynnyk A.O. Separate issues of the conditions for the using of special confiscation as an alternative criminal law measure under the criminal law of Ukraine.

The conditions for special confiscation as an alternative criminal law measure using have been identified and disclosed. It has been determined the baselessness of the designation on specific crimes as condition of special confiscation in the provisions of Article 96-1 of the Criminal Code of Ukraine. Attentioned to the necessity to eliminate those imperfections in formulating the provisions of the current Article 96-1 of the Criminal Code of Ukraine, which according to the terms of formal logic allow it ambiguous interpretation and create a legal possibility of avoiding the special confiscation and saving illegally obtained assets. Except this, the position was expressed on the expediency of the using of special confiscation for committing any intentionally crime or socially dangerous act, which is specified in the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: property forfeiture, special confiscation, alternative criminal law measures.

Гулян Ю.В.

**ПОНЯТТЯ МОТИВУ ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО
РОЗМЕЖУВАННЯ З СУМІЖНИМИ
КАТЕГОРІЯМИ**

УДК 343.2

Постановка проблеми. Злочин, як прояв антисоціальної поведінки особи містить у собі безліч елементів та факторів, які породжують його вчинення. Серед цих елементів окрему увагу потрібно зосередити на мотиваційному процесі, ядром якого виступає мотив злочину. Особа вчиняє вбивство, крадіжку, знищує чи пошкоджує чуже майно тому, що на це її штовхають користь, ревність, помста, кар'єризм та інші мотиви. Тому одним із першочергових аспектів любої злочинної поведінки є той чи інший мотив. Оскільки мотив є одним із компонентів мотивації злочину, він межує з іншими суміжними поняттями, такими як «інтереси», «прагнення», «намір» тощо. Крім цього, в чинному кримінальному законодавстві часто відстежується лінія ототожнення мотиву та мети злочину, що є неприпустимим. Для того, щоб проаналізувати, у чому суть та зміст мотиву, потрібно виділити його особливості як окремої категорії та відзначити основні відмінності від суміжних понять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані із визначення поняття, класифікації, кримінально-правового значення мотиву злочину та мотивації досліджували у своїх працях Б.С.Волков, А.П. Музюкин, Є.П. Ільїн, А.В. Савченко, О.І. Думанська, Б.В. Харазишвілі та ін. Їх існуючі напрацювання по даній тематиці заклали фундамент для подальшого наукового пізнання та вирішення актуальних питань, пов'язаних з мотивом та мотивацією злочину.

Стаття має **метою** охарактеризувати основні підходи до визначення поняття мотиву злочину та визначити основні відмінності мотиву від інших складових мотивації, що дозволить краще розуміти зміст та значення мотиву у чинному кримінальному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Серед праць вітчизняних та зарубіжних науковців у кримінально-правовій сфері, є чимало, присвячених саме темі мотиву та мотивації злочину. І це не дивно, адже питання щодо неоднозначності поняття, класифікації та кримінально – правового значення мотиву є дискусійними і сьгодні. Найбільш розгорнуте поняття мотиву як вольового акту дає психологія. Проте це не обмежує в правах інші науки також давати визначення цього терміну [1, с.64-65].

Багато науковців говорять про необхідність закріплення поняття мотиву в кримінальному праві, враховуючи його психологічний аспект (Тарарухін С.А., Харазишвілі Б.В. Музюкін А.П. та ін.) [2, с.14]. В той же час є ряд науковців, які виступають проти використання психологічного поняття мотиву в кримінальному праві. На думку І.Г. Філановського «Механическое перенесение в право того определения, которое дается в психологии, представляется нам неверным, так как психологи открывают истоки побуждений нормального поведения, а в праве нужно найти истоки побуждений для поведения, отклоняющегося от нормы» [3, с.41].

Що ж являє собою поняття мотив у кримінальному праві? Вітчизняна кримінально-правова наука дає декілька основних визначень, які є практично тотожними з урахуванням певних особливостей. Перша група науковців визначає мотив як усвідомлене спонукання до певної дії, іншими словами, джерело дії, його рушійна сила. Для того щоб набути такого значення, мотив пови-

нен сформуватись, а це залежить від відношення людини до поставленої перед ним задачі [4, с.441]. Інша група науковців стоїть на позиції визначення мотива через співвідношення його з суміжними поняттями мотиваційного процесу. Мотив – обумовлене потребами та інтересами усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яке викликає у особи рішучість вчинити злочин і керує нею при безпосередньому його здійсненню [5, с.150].

Аналізуючи вищенаведені визначення, приходимо до висновку, що на сьогоднішній день мотив злочину можна визначити як певну рушійну силу, яка штовхає особу на вчинення злочинного діяння.

Ознаки мотиву злочину можна виділити безпосередньо з його визначення. Зокрема, сюди можна віднести наступні:

1) усвідомлений характер. Усвідомленість спонукань означає їх соціальну оцінку особою і розуміння того, до чого приведе їх реалізація. Усвідомленість є невід’ємною ознакою мотива злочину і його основною ознакою [5, с.151].

2) рушійність. Саме мотив є тим двигуном, який спонукає особу до вчинення любого діяння. Що стосується злочину, то під впливом зовнішніх та внутрішніх негативних факторів у особи формується злочинний мотив, який у всьому мотиваційному процесі є центральним рушійним елементом.

3) в основі мотиву переважно знаходяться основні людські потреби (як нормальні, так і викривлені). Потреби виникають у особи з приводу недостатку чогось чи незадоволення у будь-чому. Слід зауважити, що в процесі формування злочинної мотивації потреби матеріального характеру є вищими за духовні.

Проблему класифікації мотивів злочинів також не можна залишити без уваги. Беручи за основу той чи інший критерій класифікації, науковці мимоволі залишають осторонь інші характеристики досліджуваного предмета. Тому в науці існує безліч класифікацій мотивів злочинів, кожна з яких має право на існування. Класифікація мотивів злочинів переважно відбувається у трьох напрямках : психологічному (А.Маслоу, О.І.Думанська, Б.В. Харaziшвілі та ін.), кримінально-правовому (П.С. Дагель, Б.С. Волков та ін.), кримінологічному (В.В. Трухачов). Крім те-

оретико-пізнавального значення класифікація мотивів злочинів має і практичний зміст, що полягає у можливості конкретизації причин окремих злочинів, точнішого визначення суспільної небезпеки вчиненого діяння та суспільної небезпеки особи винного [6].

Оскільки мотив злочину є важливим компонентом мотивації, необхідно дослідити, як саме він співвідноситься з іншими мотиваційними компонентами і в чому їх основна відмінність. Проблема мотивації – одна із найскладніших у сучасній психології. Це обумовлено багатогранністю та неоднозначністю її складових. Мотивацію можна визначити як цілісний внутрішній процес формування, розвитку і реалізації мотиву злочину; процес суб'єктивної (тобто психічної або внутрішньої) детермінації суспільно небезпечного діяння. При такому розумінні мотивації злочину її розгляд має поширюватися не лише на мотив як її обов'язковий і визначальний компонент, але й на інші складові компоненти процесу мотивації, конкретні суспільні відносини, самого суб'єкта та всю сукупність наявних зв'язків між ними [6].

Початковою ланкою формування будь-якого мотиву є потреба. Потреби можуть бути різноманітними: світоглядні, сексуальні, духовні, матеріальні. Саме останні лежать в основі життєдіяльності людини. Сократ писав про те, що кожній людині властиві потреби, бажання, прагнення. При цьому головне не в тому, якими є прагнення людини, а в тому, яке місце вони займають у її житті. людина не може перебороти свою природу і вийти з-під залежності від інших людей, якщо вона не в змозі керувати своїми потребами, бажаннями та поведінкою. Людина повинна прагнути до мінімізації потреб і задовольняти їх тільки тоді, коли вони стають справді нагальними [7, с. 9].

Потреби зумовлюють вибірковість сприйняття дійсності – свою увагу людина зосереджує саме на об'єктах, які допомагають вгамувати його індивідуальні потреби. Визначити відмінність між мотивом і потребою не так складно. До прикладу, відчуття нестачі їжі є потребою, а бажання вгамувати голод виступає як мотив, який при антисоціальному спрямуванні спонукає особу до вчинення крадіжки. Потреба – першоджерело поведінки, а мотив спрямований на задоволення існуючих у людини потреб [8].

Будь-яка потреба породжує інтерес. Інтерес - специфічне ставлення особи до предмета злочину через його життєве значення та емоційну привабливість. Він зв'язаний з конкретною ціллю і направлений на конкретний об'єкт, предмет. Інтерес, у свою чергу, поділяється на особистий та суспільний. Особистий інтерес керує поведінкою особи, тому що в його основі знаходиться бажання володіти певними матеріальними благами. У результаті суперечностей між особистими та суспільними інтересами, якщо перший неможливо задовольнити законним шляхом, виникає стан передзлочинної поведінки.

Третім рівнем мотивації є соціальні цінності та життєві орієнтації. Це ті об'єкти соціального життя та реальної дійсності, які є найбільш престижними та привабливими. В процесі соціалізації та формування особистості у кожного виробляються свої особисті орієнтації на основні сторони життя : працю, навчання, сферу побуту тощо. Таким чином потреби, інтереси, цінності в сукупності складають основу мотиваційного механізму людини [9, с. 36].

Слід також розрізняти поняття «мотив» та «намір». Намір є основним елементом для того, щоб зробити особу відповідальною за вчинення злочину. Намір співвідноситься з метою, а мотив – причина вчинення будь-якої дії.

Питання «мотиву-мети» є також неоднозначне. На відміну від мотиву, мета – уявлення особи про ті бажані зміни, які повинні відбутись внаслідок вчинення діяння. Мету не слід ототожнювати з наслідками, так як останні є фактом об'єктивної дійсності і не мають безпосереднього зв'язку з розумовою діяльністю людини. Мета визначає волю винного, направляє його на вчинення злочину. Суспільна небезпека злочину в значній мірі визначається суспільною небезпекою злочинної мети [5, с.151].

Савченко А.В наводить твердження, що якщо мета є змістом злочинної діяльності, якщо тільки заради мети здійснюється така діяльність, то в такому випадку мета збігається з мотивом і виникає феномен «мотиву-мети» [6]. Законодавець не випадково ставить «мотив» та «мету» в один ряд. І якщо деколи буває складно відразу встановити мотив, то матеріально-предметна мета допо-

магає зрозуміти змістовну сутність мотиву [9 с.38]. Хоча в деяких випадках можливе лише співпадіння мотиву та мети, ці поняття не можуть бути тотожні за своєю первинною сутністю [5, с.151].

Щодо співвідношення понять «мотив», «стимул» та «установка» слід зазначити наступне. Мотив – внутрішня причина, що спонукає до певної дії, тоді як стимул – зовнішній вплив, який впливає на процес та результат діяльності. Отримуючи з зовнішнього середовища стимулюючий імпульс (економічний, політичний, правовий, соціокультурний і т. д.) і пропускаючи його через свою психіку, людина трансформує цей імпульс на себе, співвідносить його зі своїми потребами, інтересами, можливостями, бажаннями, сподіваннями і цільовими установками. В результаті з безлічі варіантів з'являється рішення діяти саме так, а не інакше. Це рішення переростає в дію, яка призводить до певного результату. Щодо установки – це переважно первинна неусвідомлена реакція на ситуацію, в той час як основною ознакою мотиву є усвідомлений характер [10].

Правильне розмежування усіх компонентів мотиваційного процесу дозволяє якомога чіткіше дійти до точного визначення та розуміння мотиву. У кримінально-правовій науці та практиці трапляються випадки, коли відсутність розуміння мотиву негативно впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання винному. У чинному Кримінальному кодексі окрім поняття «мотив» можна зустріти такі визначення, як «інтереси», «заінтересованість». Як зазначалось вище, інтереси та мотив стоять на різних ланках мотиваційного процесу і не є тотожними. Отже використання зазначених термінів законодавцем повинно мати свою аргументацію і трактування. На сьогодні в правових нормах та законодавстві в цілому пояснення щодо цих категорій відсутнє, що створює значні труднощі при кваліфікації злочинів.

Найбільше труднощів викликає питання кваліфікації злочинів по змішаним мотивам, коли мотиваційна поведінка злочинця обумовлена не одним, а декількома мотивами. Вони можуть бути різними як по своєму значенню, так і по ролі у вчинюваному злочині. Сполучення таких мотивів, як помста, ревність, користь в деяких випадках спостерігається при вчиненні умисних вбивств.

На думку С.А. Тарарухіна, той самий мотив може породжувати відмінні за формою та змістом вчинки й залежно від цього по-різному оцінюватися. Безпосередня мотивація вчинку переважно розкриває лише частину його соціально-психологічних джерел (наприклад, вбивство через помсту може бути спричинено розлученням з ревнощів, зведенням власних рахунків тощо) [11, с. 89].

Слід погодитись з думкою Б.С.Волкова, який вказує про те, що у випадках, коли злочин вчиняється зі змішаними мотивами, необхідно зі всієї маси мотивів виявити той, що матиме основне значення, зіграв вирішальну роль у вчиненні злочину, і у відповідності з яким повинна бути здійснена оцінка і кваліфікація вчиненого [12, с.85].

Необґрунтована кваліфікація злочину внаслідок відсутності конкретного визначення та характеристик окремих мотивів тягне за собою призначення покарання всупереч засадам кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Для того, щоб покарання виконувало цілі, зазначені в ст. 50 Кримінального кодексу України, воно повинно бути не лише обґрунтованим, а й справедливим, тобто відповідати всім вимогам суспільної моралі з урахування особистості злочинця.

Слід зазначити, що серед обставин, які обтяжують покарання можна простежити посилення на мотиви. У ч. 1 ст. 67 КК України йдеться про вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (п. 3), у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку (п. 4), з особливою жорстокістю (п. 10) тощо [13]. Однак кримінальний закон чомусь чітко не пов'язує ці мотиваційні компоненти з мотивами. Тільки шляхом тлумачення кримінально-правових норм з'ясується, що в першому випадку йдеться про мотиви расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату, в іншому - про мотиви помсти за службову або громадську діяльність потерпілого, в третьому - про мотиви садизму [6].

Висновки. Різне тлумачення мотиву злочину, його поняття, структури, змісту, класифікації свідчить про відсутність єдиної думки про те, що слід розуміти під цією категорією. До вивчен-

ня цієї проблеми потрібно підходити комплексно, застосовуючи знання із психології, філософії, соціології та юриспруденції. Законодавець повинен чітко розмежовувати поняття мотиву та суміжних елементів мотиваційного процесу та відмовитись від використання будь-яких необґрунтованих техніко-юридичних прийомів. Мотив злочину – первинна, універсальна психолого-правова категорія, яка повинна обов'язково бути врахована при кваліфікації злочинів, призначенні справедливого покарання та його виконанні. Врахування істинних мотивів значно спростить роботу слідчих органів при розслідуванні кримінальних справ. Крім того, розширення законодавцем переліку мотивів вчинення злочинів, що є актуальними на сьогоднішній час дозволить посилити боротьбу проти окремих груп злочинів з метою зменшення рівня злочинності.

1. «Вопросы борьбы с преступностью», вып. 10, В 74 М., «Юридическая литература», 1969. 176 с. С.64-69.
2. Музюкин, А.П. Мотив преступления и его уголовно-правовое значение: монография / А.П. Музюкин. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. С.14
3. Филановский И.Г. Субъективная сторона преступления и ее установление / И.Г. Филановский.- Воронеж, 1974. С. 41.
4. Курс советского уголовного права. Часть общая. Т. 1 / отв. ред. Н.А. Беляева, М.Д. Шаргородского. - Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1968. - 648 с. С.441
5. Советское уголовное право. Общая часть / под.ред. Б.В. Здравомислова, М.А.Гельфера, П.И. Гришаева. М.:Юрид.лит., 1982. 440 с.
6. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину / А. В. Савченко. – К., 2002. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z413_23.html
7. Є.П.Льїн. Мотивація і мотиви / Є. П. Іллін; переклад з рос. мови, передмова та примітки Т. В. Тадеєвої. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. — 512 с. С.9
8. Чим відрізняється мотив від потреби. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://poradumo.com.ua/243264-chim-vidrizniayetsia-motiv-vid-potrebi/>
9. Думанская Елена Игоревна. Мотив преступления как итог мотивационного процесса: его значение при квалификации убийств / Е.И. Думанская : диссертация кандидата юридических наук : 12.00.08. - Екатеринбург, 2005. - 163 с.

10. Є.Л.Скворчевська. Особливості визначення поняття «мотивації» та «установки» у вітчизняній психології / Є. Л. Скворчевська // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. - 2011. - № 981, вип. 47. - С. 199-203. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2011_981_47_45
11. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С.А. Тарарухин. — М. : Юрид. л-ра, 1974. — 224 с.
12. Волков, Б.С. Мотивы преступлений: Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование/ Волков Б.С - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. - 152 с.
13. Кримінальний кодекс України від 6.04.2001 р.//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Гулян Ю.В. Поняття мотиву злочину та його розмежування з суміжними категоріями

У статті обґрунтовується потреба дослідження поняття мотиву злочину та його розмежування із суміжними елементами мотиваційного процесу. Здійснено аналіз різноманітних підходів до визначення мотиву злочину на основі праць зарубіжних та вітчизняних науковців. Визначено основні проблеми встановлення мотиву при кваліфікації злочинів та призначенні покарання та запропоновані шляхи удосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: мотив злочину, мотивація, елементи мотиваційного процесу.

Гулян Ю.В. Понятие мотива преступления и его разграничение со смежными категориями

Аннотация: В статье обосновывается необходимость исследования понятия мотива преступления и его разграничения со смежными элементами мотивационного процесса. Осуществлён анализ разнообразных подходов к определению мотива преступления на основе работ зарубежных и отечественных ученых. Определены основные проблемы установления мотива при квалификации преступлений и назначении наказания и предложены пути совершенствования уголовного законодательства.

Ключевые слова: мотив преступления, мотивация, элементы мотивационного процесса.

Hulian Yu.V. The concept of the motive of the crime and its delimitation with related categories

Annotation: The article substantiates the need to study the concept of the motive of a crime and its differentiation with related elements of the motivational process. The analysis of various approaches to the definition of the motive of the crime is based on the works of foreign and domestic scientists. The basic problems of establishing

the motive for the qualification of crimes and the imposition of punishment are determined, and the ways of improving the criminal legislation are proposed.

Key words: motive of crime, motivation, elements of motivational process.

Медицький І. Б.

СТРАХ ПЕРЕД ЗЛОЧИННІСТЮ ЯК ОДИН ІЗ РІЗНОВИДІВ ЇЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ

УДК 343.9

Постановка проблеми. Проблематика страху перед злочинністю не може бути визнана абсолютно новою для вітчизняної науки темою, проте про недостатність уваги до неї можна стверджувати цілком підставно. У той же час, за кордоном вона виступає предметом чисельних психологічних, соціологічних, геополітичних, політологічних, економічних та кримінологічних досліджень, інтерес до якої викликаний як соціальним, так і політичним та економічним аспектами – визначальними як у формуванні державної політики досягнення максимального рівня безпеки населення, прийнятті кримінально-правових норм, спрямованих на посилення заходів кримінальної відповідальності і т.д., так і розвитку окремих галузей економіки, пов'язаних із забезпеченням особистої безпеки громадян [1, с.235-236].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення тих чи інших аспектів, пов'язаних зі страхом перед злочинністю, стали предметом наукових публікацій ряду учених, серед яких: О.Р. Афанасьєва, А.А. Бова, В.М. Бурлаков, Я.І. Гілінський, Б.М. Головкін, М.О. Д'ячкова, Н.А. Савінова, В.А. Туляков, Д.А. Шестаков та ін. Існуючі напрацювання стануть вагомим внеском у процесі наукового пізнання нового різновиду кримінологічної теорії – вчення про наслідки злочинності, і, зокрема, їх нематеріальних різновидів.

Стаття має **метою** охарактеризувати існуючі кримінологічні підходи до аналізу страху перед злочинністю як одного з її нематеріальних наслідків, визначивши при цьому його місце серед глобальних проблем для населення України.